

PIANU DE JOS¹

1914

În după-amiaza zilei de Sf. Petru și Pavel, după vecernie, stau la birou și lucrez. Deodată apare, foarte agitat, directorul școlii, Winterfeld, și spune: părinte, tocmai am aflat că moștenitorul tronului, Franz Ferdinand, și soția lui au fost uciși ieri, la Sarajevo, într-un atentat. Mi-am pus mâinile în cap și m-a cuprins o spaimă paralizantă. E cu putință așa ceva? Nu poate fi adevărat. De unde ați auzit vestea asta teribilă? Tocmai ce-a adus-o medicul de district, Moga, de la Sebeș, iar faptul este dincolo de orice îndoială, la Sebeș s-au arborat deja drapelele de doliu.

Năvălesc în primărie și mi se confirmă și de aici că cei doi au fost într-adevăr victimele unui asasinat. Mă urc imediat în căruță, cu Winterfeld, și ne ducem la Sebeș ca să aflăm mai multe. Nu există nici o îndoială, sunt morți, doborâți de mâna unui scelerat, au părăsit lumea celor vii și au trecut dincolo, în împărăția umbrelor, iar ucigașii lor sunt sârbi, de același neam cu cei care, acum zece ani, și-au sacrificat unicul rege pe timp de noapte și l-au aruncat în grădină, unde trupul lui a rămas până dimineață². Dacă acest act criminal a fost comis cu voia Domnului, atunci spunem, aproape fără speranță: „Întunecate și necunoscute sunt căile Tale, Doamne!”

Am rămas mai săraci cu o mare speranță și iarăși privim cu teamă spre viitor. În jurul nostru numai dușmani, care se uită chiorăș spre vechea, demna și venerabila noastră monarhie. După înfrângerea din Asia, Rusia și-a organizat politica ei tulbure în funcție de ceea ce se întâmplă în Europa, și de atunci nu

---

1 ACBER, Fd. 400/175, nr. 370. Preot **Johann Josef Martini** (in Pianu de Jos între 1900 și 1937).

2 Referire la regele Alexandru, din dinastia Obrenović (n. 1876 – d. 1903), fiul regelui Milan Obrenović și al reginei Natalia. A domnit din anul 1889 până în 1903, fiind asasinat la 11 iunie 1903 de un grup de tineri ofițeri din gruparea panslavistă „Mâna neagră”, care condamna orientarea sa pro-vestică și dorea trecerea puterii în mâna dinastiei Karagheorgevici, de orientare pro-rusă.

mai avem o clipă de liniște. Războaiele balcanice au sporit și mai mult nesiguranța, iar în momentul de față asupra Europei plutește o atmosferă atât de încărcată, cum probabil că numai acum 100 de ani, prin anii 1807-12, a mai fost; în plus, monarhia noastră conține în ea însăși o serie de forțe centrifuge, care se pare că sunt greu de ținut sub control. Așa că stăm ca paralizați și privim, perfect conștienți, cum alunecăm spre prăpastie. Pe cine va înghiți oare? Acum a venit și lovitura asta de trăsnet. Suntem năuciiți. Oare sunt primele semne ale pieirii?

1914: Rândurile care urmează le-am scris în acest registru în 28 iulie. Călăreții Apocalipsei zboară prin aer. Ce s-a întâmplat? Investigarea asasinatului de la Sarajevo asupra moștenitorului la tron a confirmat ipoteza că ucigașii au fost angajați de Belgrad. De acolo și-au primit armele și banii. Autorii sunt ofițeri și funcționari sârbi. Pe 23 a lunii trecute, Monarhia noastră a înaintat Belgradului un ultimatum cu mai multe cereri privitoare la acest act și la reprimarea propagandei în favoarea Serbiei Mari. Ultimatumul avea termen până în ziua de 25 luna aceasta, la ora 6 seara. Când s-a aflat de asta, prin lume a trecut ca un fulger; toți erau conștienți de gravitatea momentului, dar sentimentul care le domina pe toate celelalte era satisfacția că în sfârșit a venit momentul să lichidăm conturile cu acest vecin al nostru. Indiferent ce va fi, victorie sau înfrângere, orice e mai bine decât starea actuală. Va ceda oare Serbia? În aceste ore, aceasta era întrebarea întrebărilor. Și, aproape întotdeauna, răspunsul era: da! De aici, dezamăgire când, neoficial, se aude că Serbia se supune! Și apoi!! Seara la 8.30 vine vestea: răspunsul dat de Serbia a fost nesatisfăcător. Ambasadorul nostru a părăsit Belgradul. Călăreții Apocalipsei! Au sosit! Cum se strânge inima când se pregătesc hecatombele de jertfă! Sunt semne sigure că războiul nu se va limita doar la Serbia. Ce se va întâmpla cu noi? O tulburare teribilă pune stăpânire pe sufletele oamenilor. .... Nu mai pot scrie! .....³

Mobilizarea generală se anunță vineri, 31 iulie, la ora 20.30. Cine ar putea descrie efectul acestei lovituri de trăsnet... Sâmbătă dimineață țin slujbă pentru cei care pleacă pe front.

Evenimentele memorabile petrecute în satul nostru în aceste zile de război nu pot fi consemnate aici din mai multe motive. Principala cauză este propria mea incapacitate. Din primele momente al războiului a pus stăpânire pe

---

3 Așa în original.

mine o asemenea tulburare interioară, încât am devenit fizic incapabil să pun mâna pe condei și să scriu despre acel măcel generalizat. Cunoșteam războiul numai din istorie, realitățile lui însă m-au copleșit. Ține, probabil, și de simțămintele mele religioase, care m-au făcut să văd în întreaga istorie a omenirii voința conducătoare a Domnului. Și acum vine această apocalipsă care îi înghite pe cei buni, care mistuie sudoarea atâtor generații, care dezgolește inimile oamenilor și le arată așa cum sunt ele, care ne arată că toată cultura, tot creștinismul nu sunt decât o poleială, sub care instinctele primare, animalice, bântuie neîmblânzite, cu nimic mai puțin înspăimântătoare decât la cele mai sălbatice animale. Nicio urmă din „infinita valoare a sufletului omenesc“, nicio vorbă despre drepturile cele mai elementare; această omenire, această hoardă!

O altă cauză este aceasta: întâmplările pe care războiul le-a adus cu sine și aici, la noi, au fost atât de variate, atât de devastatoare, încât nu mi-a ajuns puterea de a le nota. Abia mi-am putut găsi energia necesară pentru a face față vieții de zi cu zi. Aș vrea să știu cum au reușit alții în situația mea să reziste la toată această mângă de mizerie și suferință. În orice caz, în toată vremea aceasta, nu am simțit niciodată pornirea sufletească de a-i deveni biograf. Ce a devorat și distrus acest război este la fel de greu de înțeles și de imaginat ca și cifrele prin care se încearcă a-i fi exprimate costurile. Multe din bunurile materiale distruse în aceste zile teribile vor fi refăcute în timp. Craterile de obuze vor dispărea, grămezile de moloz din satele și orașele distruse pot fi îndepărtate, rândurile rărite ale oamenilor se vor umple la loc; dar când se va vindeca oare ruptura interioară, lovitura pe care a suferit-o credința că Dumnezeu conduce lumea asta? Poate că așa e, dar nu suntem noi, așa cum suntem, capabili să înțelegem. Sau poate că așa trebuia să fie. Atâta știm, că îi invidiem pe cei morți, și încă și mai mult pe cei nenăscuți, care nu mai sunt, sau nu vor fi niciodată, siliți să asiste la o astfel de evoluție a lumii, la un asemenea faliment al culturii.

Deși am recunoscut deschis aici că am fost incapabil de a relata despre evenimentele mai importante la data când s-au petrecut, voi încerca totuși, obligat de datorie, să notez din memorie câte ceva din cele întâmplate.

1914. Lunile august și septembrie au fost insuportabil de călduroase și lucrările agricole care se cereau făcute au fost deosebit de grele pentru cei rămași acasă. De altfel, nimeni nu mai avea tragere de inimă: „La ce să muncim? Cine știe dacă soții și fiii noștri se mai întorc, și fără ei nu vrem nici noi să trăim“.

În 24 august, pe cer senin, a fost o eclipsă de soare cu totul neobișnuită, pe care oamenii înspăimântați au pus-o în legătură cu cele ce se petrec în lume.

Încă înainte de începutul războiului, școala cea veche și dărăpănată i-a fost dată în seamă pentru renovare lui Simion Armean, pe bază de contract, la un preț de aproximativ 1.250 cor. Omul a insistat pentru derularea contractului și, spre norocul nostru, a început munca încă din august. Dacă nu ar fi făcut-o atunci, mai târziu nu s-ar mai fi făcut.

La 14 august, primăria locală a solicitat prezbiteriului să accepte amenajarea în școală a unui spital-sanatoriu pentru soldați. S-a și făcut, dar răniții întârzie să apară.

La 17 august încerc să dau un exemplu și ofer cinci ferdele de grâu pentru săracii satului. (Elisabeth Böss primește două ferdele în plus – soțul ei și-a luat rămas-bun de la mine cu ochii în lacrimi, spunând: cine o să aibă grijă de ai mei, că n-avem strop de pâine în casă). Exemplul meu nu rămâne fără urmări și se adună 82 ferdele de grâu, pe care le ia în păstrare primăria. Soția mea face un apel pentru dotarea spitalului de front din Sebeș. Se strâng 24 de perne noi, cu fețe de pernă cu tot, și 18 perechi de indispensabili, care sunt oferite respectivului spital.

La 1 octombrie, fetele din Frăție se adună la parohie ca să tricoteze capișoane, șaluri și jambiere pentru soldații pe care îi așteaptă o campanie de iarnă. Școlarii adună frunze de mur pentru ceai pentru soldații noștri și trimit la locurile desemnate 13 saci de astfel de frunze uscate. De asemenea, tot printre școlari se organizează o colectă pentru cadouri de Crăciun destinate soldaților de pe front.

În toamnă sosesc în sat primii răniți dintre ai noștri. Primul a fost Michael Wagner, venit acasă pentru o scurtă refacere, și povestește lucruri îngrozitoare despre război.

1915

Deja de la începutul anului autoritățile încep să îndemne, prin numeroase decrete, la economisirea cerealelor. Fantoma amenințătoare a foamei începe să scoată capul.

La foarte multă nemulțumire dă naștere ajutorul de stat pentru familiile soldaților aflați pe front; toți vor să aibă parte de el și niciunul dintre cei care îl primesc nu este mulțumit, toți vor mai mult! Sunt abordat din toate părțile,

pentru a obține mai mult, ba aici, ba dincolo. Inițial, era vorba ca de acest ajutor să beneficieze doar cei cu adevărat nevoiași; până la urmă, oricine care avea pe cineva pe front a căpătat bani din punga statului, dar mulțumit n-a fost nimeni. În revoluția care a urmat, violențele îndreptate împotriva funcționarilor și-au avut originea, într-o măsură, și aici.

Acest ajutor generalizat afectează, și nu puțin, inclusiv producția de bunuri agricole, atât de importantă în acest moment. Oamenii nu se mai îndeamnă la muncă; mulți dintre foștii producători au devenit infractori. De multe ori nu găseai un om să-ți muncească, deși ar fi fost o grămadă. Oamenii se știau cu un ban în buzunar și preferau să stea acasă, cu mâinile în sân.

Imediat după începutul războiului, monezile de aur au dispărut fără urmă din circulație. Imediat după aceea a început stocarea banilor de argint, monedele de 1 cor., 2 cor., 5 cor., împiedicată într-o oarecare măsură doar de necesitățile comerțului. După ce a dispărut argintul, a venit rândul monedelor mai mărunte, de nichel, până într-acolo că în marile magazine nu se mai putea obține rest de la coroană. Au fost emise chiar reglementări oficiale, încercând să-i lămurească pe oameni de lipsa de sens a acestor acțiuni, dar în zadar, după monedele de nichel s-au repezit și la cupru. O oarecare îmbunătățire s-a simțit abia după emiterea așa-numiților „bani de război” (monede de fier de 2 creițari și de 20 creițari, 100 de creițari în bani de hârtie). De altfel, începe să fie criză de orice. Decretele oficiale recomandă tot mai insistent economie la cerealele pentru panificație, deoarece, din cauza secetei, recolta a fost slabă. Nu se mai pot tăia lemne din pădure, drept urmare se introduc și în privința asta cele mai severe restricții.

Și în acest an copiii au adunat frunze de mur pentru ceai pentru soldați. La Ziua Recoltei se colectează produse ale câmpului pentru soldații răniți aflați în sanatorii, iar eu le transport cu căruța până la destinație.

1916

*Cel vechi s-a încheiat lăsând furtună, cel nou în crimă a început...*⁴

La 28 august mă duc cu căruța până la Sebeș, să-l iau pe confratele Erler, care avea de verificat contabilitatea. La ora 1 și jumătate ajung în Piața Mică, fără să fi remarcat nimic deosebit în comportamentul oamenilor pe care îi întâlneam până aici – în așa măsură se schimbaseră deja oamenii. Îmi iese în

---

4 Citat (ușor modificat) după Fr. Schiller, *Debutul noului secol*.

cale domnul Heitz, farmacistul, și mă întrebă dacă am auzit ultimele noutăți. Neg, sperând că mă va surprinde cu o veste bună de pe front, de exemplu „a căzut Verdunul“. Vestea cu care mă surprinde este că duminică noaptea România ne-a declarat război. Mă duc totuși până la gară, dar desigur că amicul Erler nu vine.

Mă întorc înapoi. Pe când ajung în Pian, vestea proastă a ajuns deja și aici. Ne așezăm la masă, când sosește sergentul de jandarmi Papp din Pianul de Sus și mă anunță că sunt chemat la telefon de judele scăunal suprem; spune că, de altfel, poate să-mi spună și direct ce urmează să-mi comunice domnul jude, și anume că trebuie să ne pregătim fără întârziere de refugiu, că sașii și ungurii trebuie să fugă din fața noului dușman, din partea căruia nu au de așteptat nicio cruțare. Dacă mi s-ar fi citit condamnarea la moarte nu aș fi fost atât de zguduit. Soția și copiii încep să plângă, eu mă duc totuși, ca prin vis, până la telefon. Aici același mesaj. Mă întorc acasă complet devastat. În sat (printre sași, *nota bene*) aceeași tulburare. Decidem să rămânem pe loc, cu orice risc. Sergentul mă lămurește că, dată fiind vârsta mea, sunt încorporabil și deci trebuie să plec și eu cu restul bărbaților între 17-55 ani. Îi replic că misiunea mea mă obligă să rămân alături de comunitate, păstorul cu turma, și că prin urmare nu voi putea să-i urmez sfaturile și ordinele. Pleacă, asigurându-mă prietenește că ne va ține la curent cu pericolele. Se lasă seara și așteptăm plini de teamă și de groază noaptea care vine. Nimeni nu se gândește la somn, nici în sat. Soția mea stă plângând în fața dulapurilor cu haine și albituri și nu știe ce să ia cu ea dacă va trebui totuși să plecăm. În pivniță se sapă gropi în mai multe locuri și se îngroapă obiectele de valoare. Ascundem și ceva făină și untură. Credincioasa și harnica mea soție, cum a muncit ea toată viața ca o furnică, adunând pentru ai ei! Toate dulapurile sunt pline cu lenjerie și lăneturi. O clipă nu s-au odihnit mâinile ei muncitoare, nu cred că multe femei o întrec în privința asta. Numai lucrurile croșetate de ea, câți ani de muncă sunt acolo! Vederea lor a afectat-o foarte tare; le-a scos din dulap și le-a pus cu puținele lucruri pe care ar urma să le luăm cu noi.

La ora 11 mă duc până la cancelarie să mă destind puțin. Notarul Radu mă informează că tocmai a primit ordin telefonic să alarmeze oamenii și să-i pregătească de refugiu. Îl implor să amâne până dimineața, cu orice risc, altfel oamenii și-ar ieși din minți. Îmi promite și plec necăjit. Noaptea pe la 1 aud bătăi în fereastra dinspre curte. Mă grăbesc să deschid și le găesc pe Rosina Haldenwang și pe Maria Paulini, care mă întrebă, plângând, dacă trebuie să

fugim încă în noaptea asta. Cine oare a fost neatent și gură-spartă? Le liniștesc și le trimit acasă.

Când se luminează în sfârșit de ziură își găsesc și sufletele noastre obosite o oarecare alinare. Dimineața se face public ordinul de evacuare. O nouă spaimă! Ordinul spune să părăsim satul și să mergem până în localitatea românească Inuri, pe malul drept al Mureșului. Adun oamenii și le spun ce cred eu că ar trebui făcut. Să-și caute fiecare o ascunzătoare pentru bunurile lui (îmbrăcăminte și alimente), ce e neapărat de luat să se încarce în căruțe și așa să așteptăm până când șederea noastră aici va deveni imposibilă. S-a dezlănțuit atunci o campanie de zidit și de îngropat pe care n-o vor uita oamenii în veci. Românii s-au lăsat și ei contaminați.

Pe seară eram ca poporul lui Israel înaintea exodului din Egipt: cu bocancii în picioare și cu toiagul în mână, cu căruțele încărcate, pregătiți să ne retragem cu toții împreună din calea dușmanului.

A doua zi am mers până la Sebeș, într-o încercare de a afla ceva mai multe despre inamic. Pe drum nu m-am întâlnit decât cu Nițu, fiul preotului român Bena de la noi din sat, care mi-a spus care dintre români au fost internați în ultima noapte (Elecheș, Medean, Stanca). Pe altcineva n-am întâlnit pe tot drumul. Am avut tot timpul sentimentul acut că mă aflu între două fronturi. La Sebeș circulau cele mai groaznice zvonuri: Petroșaniul arde. Țara Bârsei e în mâinile dușmanilor și o parte din ea a fost incediată. În timp ce stau de povești cu soția medicului orașului, Thullner, pe lângă noi trece călare un escadron de husari, cu un maior în frunte, mergând împotriva dușmanului. Unguri viteji, plini de curaj, îmi fac o impresie profundă prin aerul lor de hotărâre tăcută.

A doua zi, de la reprezentantul guvernului la Cluj, Tod, sosește ordinul ca incorporabilii să plece neîntârziat, iar populația civilă să fie evacuată în comitatul Bács-Bodrog⁵. Altă spaimă. Adun poporul în fața casei parohiale, mă urc pe una din cele două pietre mari aflate acolo și, din această poziție, le explic cum se prezintă situația și unde se află zona desemnată să ne primească. Mulți plâng. Când spun: eu rămân alături de comunitate, vom împărtăși aceeași soartă, dar ce decizie luăm? se ridică aproape toate mâinile, votând pentru plecarea spre zona în discuție!! Ce ciudat, cum în astfel de momente pornirea de a-ți salva viața, chiar dacă nimic altceva, domină orice alte gânduri.

---

5 Inițial scris „Barany”, tăiat peste de altă mână și corectat „Bács-Bodrog”. Comitatul Bács-Bodrog, cu capitala la Zombor, se află în sudul Ungariei, într-o regiune care astăzi aparține Serbiei.

- Pregătiți-vă de plecare, ca atunci când dau semnalul să putem porni fără întârziere.

Har Domnului, nu s-a ajuns la asta. De la Alba Iulia a sosit o mică unitate de cercetare, condusă de un sublocotenent, un tânăr erou plin de curaj. El ne-a întârit foarte mult în intenția de a rămâne.

Continui, copiind din jurnalul pe care soția mea l-a ținut în perioada respectivă:

„1 sept.

A sosit ziua! Oare ce ne va aduce? Sărut patul și-i spun rămas-bun; aceasta va fi fost, probabil, ultima noapte petrecută în el. Obosită, mă apuc de treburile zilei. Servitoarea iese din grajd cu o găleată de lapte; da, da, văcuțe dragi, o să veniți cu noi, nu vă lăsăm aici. Mă duc la cotețul păsărilor și prind zece dintre cele mai frumoase puicuțe. Puicuțe ținute de prăsilă, acum vor trebui să ne servească drept hrană în temuta călătorie; le încui pe toate în cotețul cel mic, gata pregătit. Ieri am fost fericiți să ducem totul înapoi, acum trebuie iarăși scoase toate afară. Începe să plouă, cum să plecăm fără coviltir? Iau toporișca cea mică, mă duc în grădină și tai cele mai frumoase și mai tinere joarde de alun. Haideți și voi cu noi, ca să avem și ceva din grădină, ajutați-ne să întindem coviltirul, până acum v-am îngrijit și v-am ocrotit, acum a trecut vremea aceea. Adio, copaci și tufe, ierburi și flori, vă mulțumim din suflet, ați fost pentru copiii mei un minunat loc de joacă, iar pentru mine, un drag, drag loc de muncă. Rămâi cu bine, grădină frumoasă, nu vezi, și vremea plânge, plouă, peste tot atârnă lacrimi.

Mă duc în șură, unde e căruța, și ne chinuim, doamna director Fried și cu mine, să legăm nuiielele de căruță și să întindem peste ele pânza cea mare pe care puneam grâul, tot o amintire din vremurile bune, când se putea semăna și scărmăna în pace cânepa. Oh, ce mândră am fost de prima mea cânepă, oare de ce am muncit atâta, pentru ce m-am istovit, am adunat atâtea? Cât de inutile par acum toate, nu e mai bine pentru cei care și-au trăit întreaga viață de la mână la gură? Cât de ușor îți faci atunci valiza și pleci într-un loc mai prielnic!

Dar când ai asemenea rădăcini, nu te poți rupe. Smulge un copac din rădăcini și plantează-l cu 20 de metri mai încolo. Vezi, mai crește? Niciodată!

Și totuși trebuie să plecăm, și încă astăzi; repede, să terminăm coviltirul. Doamna director îmi ajută, vine și ea cu noi, oriunde am merge. Servitoarea

frige din nou trei rațe și două găini. Vine amiaza, ploaia se oprește, mă mir că mai putem mânca.

O liniște nefirească se lasă peste sat, un avion ne pune în mișcare sângele înghețat. Despachetăm și împachetăm iarăși, separat pentru copii și separat pentru noi. S-ar putea ca pe copii să trebuiască să-i trimitem mai repede.

Seara se anunță că toți bărbații cu vârsta între 17 și 55 de ani trebuie să plece a doua zi, având cu ei mâncare pentru trei zile. Toții se duc la casele lor, apăsăți de gânduri. Suntem atât de recunoscători că ne putem întinde din nou în paturile noastre, chiar dacă nu avem parte de somnul care ne-ar revigora membrele istovite.

2 sept.

Vine dimineața, nimeni nu se mișcă; dacă românii nu pleacă, noi de ce să plecăm? Iarăși e o zi grea, tensiunea este aproape de nesuportat, peste tot auzi doar: «Trebuie să plecăm, trebuie să plecăm!»

Doamna Haldenwang vine să își ia rămas-bun. Îmi sărută mâna, îmi mulțumește cu lacrimi în ochi pentru anii pe care i-am petrecut aici, în mijlocul lor. Nu sunt în stare să rostesc niciun cuvânt, inima mi se frânge, parcă m-ar strânge cineva de gât, nu reușesc să spun decât: «Dumnezeu să vă apere, doamnă Haldenwang, și pomeniți-mă de bine».

În fiecare curte așteaptă căruța încărcată, gata să-și părăsească vatra și căminul, cât să deschizi poarta și...

Ziua este înnorată și avem inima grea; oare chiar nu există altă cale? Mă duc la biserică, singură, mă arunc în genunchi în fața altarului și mă rog, mă rog... Doamne, Dumnezeule mare și bun, Tată din ceruri, ajută-ne!!

După-amiaza suntem anunțați că destinația noastră a fost desemnată ca fiind județul Bács-Bodrog. În fața porții, Hans discută chestiunea cu oamenii. Ciudat, aproape toți vor să plece; oare oamenii ăștia simt altfel? Nu înțeleg treaba asta, ori au înnebunit ei la cap de atâta agitație. Seara se anunță din nou că bărbații de 17-55 de ani trebuie să plece toți, fără excepție.

3 sept.

Azi e duminică; dar ce mai duminică, cum n-a fost niciodată, fără slujbă, fără clopote. Iarăși refacem bagajele, fiecare primește o desagă, bieții mei saci noi, la ce trebuie să serviți! Hilde, fiind cea mai mică, primește un rucsac. Pentru fiecare un băgăjel, și în sac cu el: pantofi, ciorapi, haine, lenjerie de corp, un pieptene, săpun, chiar și câte două lumânări și o cutie de chibrituri la

fiecare. Sticla din pivniță este dezgropată, adusă sus, împărțită la fiecare. Heski Ten vine și vrea să mă convingă să ne refugiem la Mezőbereny, că ea e gata de plecare și vrea să plece mâine. A tăiat trei găște și cinci găini. Du-te liniștită, noi rămânem. Doamna Lang este și ea aici și-mi spune: rămân cât de mult va fi posibil. Pleacă, ne despărțim ca și cum ne-am despărți pentru totdeauna.

Hans joacă șah în grădină cu sublocotenentul nostru. Nu știu de ce mă simt astăzi atât de încrezătoare, Dumnezeu mi-a dat gândul acesta. Oare până astăzi trădătorii nu puteau ... O, Doamne, mai bine nu zic nimic.

4 sept.

Dezordinea care ne înconjoară a devenit de nesuportat, nu mai găsești nicăieri un locșor în care să poți sta, începem să facem ordine, bucătăria și dormitorul își recapătă fosta lor înfățișare, din bucătăria de sus ducem totul în cămară, dar în așa fel încât să le putem scoate imediat. Cărăm din dormitor toate lăzile, hainele, umbrelele, paltoanele și ce mai era pregătit de plecare și le mutăm în camera din mijloc. Facem curățenie în bucătăria de vară și o închidem. O! Cât de frumos arată acum, bucătăria întunecată! Nu! Nu e întunecată, uite cât e de frumoasă, cât e de plăcută, de caldă. Dumnezeule! Dacă am putea rămâne pe loc, nu m-aș mai plânge în viața mea, numai să putem rămâne, să nu trebuiască să plecăm.

Ce primitor e dormitorul, atât de tihnit, peste tot e rânduială, ca pe vremea când era liniște și pace, de două ori, nu, de trei ori mai frumos e, numai să nu trebuiască să plecăm! Cred că în noaptea asta am și dormit vreun ceas, ce binefacere să nu mai știi nimic, să nu auzi nimic, ci doar să dormi! Să dormi!

5 sept.

Astăzi este liniște, oamenii muncesc, fără mare tragere de inimă, dar cât de cât. Încuim poarta și sacrificăm un purcel: dacă va trebui totuși să plecăm, o să îl luăm cu noi. Tranșăm grăbiți. Doamna notar vine prin grădină. O întâmpinăm cu inima strânsă. Vești bune! – strigă ea. Vine armata germană. În sfârșit, o rază de lumină în noaptea întunecată! De bucurie îmi vine s-o iau în brațe pe doamna notar și apoi să cad în genunchi și să-i mulțumesc Domnului că în sfârșit, în sfârșit se străvede și un ajutor.

După ce ne terminăm treaba, ieșim în stradă, nu ne ține locul să stăm acasă, oricum toată lumea e afară, ca și cum ar fi mai în siguranță pe stradă decât în casă, sau poate că vrem, până când se mai poate, să fim împreună, să mai stăm de vorbă. Femeile povestesc ce și cum au făcut cu lucrurile, cum și unde le-au ascuns, mulți au zidit pivnițele și speră ca strădania să fie cu folos.

Sublocotenentul vine și ne aduce vestea tristă că a primit ordin să plece imediat, cu toată patrula. Ne pare tare rău, ni se face iarăși frică, deși el ne asigură că plecarea lor este un semn bun. Îi ducem pe toți la noi, îi împodobim cu flori, le dăm pâine și vin.

Și bunului nostru sublocotenent trebuie să-i fi fost grea despărțirea; ne oferă ca amintire fotografia lui și apoi pleacă cu toată formația; ne uităm îndelung după ei, sublocotenentul ne face cu mâna, noi la fel. Ce se va fi întâmplat cu el? Mai târziu a ajuns ofițer în armata română.

6 sept.

Ne petrecem ziua mai mult pe stradă, nu ne putem gândi să ne apucăm de ceva, numai servitoarea trebuie să spele, ca să nu se adune prea multe rufe murdare. Le simțim lipsa soldaților, sublocotenentului nostru. Toți se întreabă: oare nu va veni din nou armata? Stăm pe băncuță cu soția cantorului și discutăm despre incidentul sublocotenentului cu soția casierului Birk. Toți sunt de părere că trebuie să fi fost beată.

7 sept.

Trăim într-o teamă și o îngrijorare constante, facem mecanic doar ce trebuie neapărat făcut prin casă, grădina e plină de buruieni, și ce? Trăim doar pe stradă, servitoarea gătește, spală, de capul ei, dacă vrea și când vrea; dacă nu, rămâne nefăcut. La prânz mâncăm pentru prima dată după multe zile supă, suntem sături de carne friptă, găinile și rațele s-au și împușinat, cele mai frumoase s-au dus. Scoatem din coteț cele două lăzi cu rufărie care au fost îngropate acolo. Slavă Domnului, n-au intrat șoarecii. Grâul îl lăsăm încă pe loc. Aducem și lenjeria de pat din pivniță și o întindem la soare. Azi am îngropat și serviciul de masă cel bun și potirul bisericii. Și iar ieșim pe stradă până ne cheamă servitoarea la cină. Stăm cu Agnes în camera de mijloc. De fapt am putea face un pic de ordine și aici. Ai dreptate, spune Agnes. Ne apucăm imediat, camera din față va trebui să adăpostească lucrurile pregătite pentru refugiu. Cărăm înăuntru o ladă după alta, desăgi, paltoane, toate la locul lor, fiecare obiect în colțișorul lui, trebuie neapărat să fie ordine, bagajul aranjat în așa fel încât să pui mâna pe el dintr-o mișcare. Pe când eram noi mai prinse cu treaba, sosesc doi ofițeri germani: «Suntem cu încartiruirea, sosesc 3.000 de soldați germani!» «Și nu mai trebuie să fugim?» «De ce să fugiți, nu-i nevoie să fugiți!» Nu ne vine să credem! «Da! Da! Să vină, primim câți se poate, ofițeri, soldați, cai, câți poate adăposti casa parohială!»

Într-o clipă fetele se pun la patru ace, ies pe stradă. Sunt nebune de bucurie, dansează, țopăie, ce nu faci când ți-ai luat așa povară de pe inimă. Rămân singură în casă și fac ordine, îmbrac toate paturile, scot de prin lăzi cele mai bune și mai frumoase lucruri ale mele și lacrimi fierbinți de recunoștință și de bucurie cad pe paturile albe ca zăpada în care vor dormi verii noștri. Apoi mă schimb și eu, încep să sosescă ofițerii, câte 5-3-2-6 odată, pun masa, o strâng, iar o pun, și din nou, nici nu mai știu de câte ori, sunt ca în transă, toate mă dor, agitația s-a sfârșit. Pe seară vin trupele, rânduri nesfârșite, cântă *Die Wacht am Rhein* și alte cântece germane, vin, vin, fără număr. Veniți, dragi germani, și primiți mii și mii de mulțumiri. Voi ne-ați salvat și, atâta timp cât în vinele noastre va mai curge o picătură de sânge, n-o s-o uităm. Apoi se duc toți la casele unde au fost încartiruiți și dorm.”

* * *

Ceea ce a urmat este greu de descris pentru un preot sas – sunt lucruri care nu s-a mai întâmplat niciodată și probabil că nici nu se vor mai întâmpla.

Comandantul suprem al Armatei a 12-a germane, generalul german Falkenhayn, locuia în Sebeș, în casa Gross⁶ de pe Ulița Secuilor⁷, și de acolo a condus operațiunile militare din Transilvania, încheiate în primă instanță cu teribila înfrângere a românilor la Sibiu. Ce sentimente ne-au încercat când toată Germania era aici...

Nu vom mai trăi așa ceva.

1917

De la începutul lui aprilie și până la sfârșitul lui mai, unitățile de vânători de munte germane au fost în refacere în zona Secașelor. În satul nostru a fost încartiruit regimentul de artilerie 204, al cărui comandant provizoriu, căpitanul Mertens, a locuit în casa parohială. Un german energic, de înaltă cultură; își comanda, pe front, noutăți de pe piața de carte. Printre altele am văzut pe masa lui o traducere din *Odele și epodele* lui Horațiu. Am ținut în biserică o prelegere despre istoria sașilor, în fața ofițerilor și trupei. Biserica a fost plină până la ultimul loc. Mulți și-au procurat apoi *Geschichte der siebenbürgischen*

---

6 Lecțiune nesigură.

7 Actualul Bd. Lucian Blaga.

*Sachsen*⁸ și *Sächsische Kirchenburgen* ale lui Teutsch. Relația dintre armată și civili a fost una excepțională. Românii au fost și ei mulțumiți de germani. Înainte de a pleca pe front, parohia a avut parte, ca *pars pro toto*⁹, de o retragere cu torțe, însoțită de muzică și cuvântări. Locotenentul von Schuler și căpitanul Mertens au vorbit cu sinceră încântare despre șederea lor aici. Duminică s-a oficiat o slujbă comună pentru sași și pentru militarii germani, în aer liber, în Cânepiști, la care a predicat pastorul german Leimbach.

Timpuri minunate, de neuitat... nu le vom mai trăi niciodată. Cât au fost trupele aici, m-a vizitat adesea un oarecare sergent Winter, de loc din Berlin, baptist, ca să discutăm pe teme religioase. Foarte deosebit în comportament față de camarazii lui, liniștit, retras, neinteresat de mâncare și de băutură, mi-a făcut o impresie profundă prin modul lui de-a vedea lumea. Călăuzit de credința în Dumnezeu, își urma drumul ușor și sigur, fără nicio teamă. M-am gândit de multe ori la el.

1918

Mai mulți bărbați din sat, aflați de ani de zile în prizonierat la ruși, au revenit acasă în urma răsturnării situației de acolo, și vorbesc despre haosul acestei călătorii prin Rusia.

În toamnă se prăbușeste și frontul din interior, imperii vechi de milenii se prăbușesc. La Pesta fusese pus la cale războiul și tot aici sperau ca, printr-o trădare, să scape cu fața curată. Însă n-a fost să fie. Iarăși au trecut armatele germane peste hotarul nostru, iarăși au trecut cu sutele pe la noi, însă acum nu mai cântau; tăcuți, cu inima frântă și lipsiți de orice speranță, nu mai doreau decât să ajungă în patria lor îndepărtată.

La începutul lui noiembrie 1918, în țară a izbucnit revoluția. Ostașii din orașele de garnizoană, aflați acolo în vederea completării efectivelor, au depus armele și s-au întors acasă pe cont propriu. Din spitalul de front pentru cai din Sebeș au fost luate toate animalele, mulți au ajuns și la noi în sat. Prizonierii pleacă. În seara zilei de 2 noiembrie, românii defilează cântând pe străzi. În fața casei parohiale cântă *Siebenbürgen, Land des Segens*¹⁰ (două strofe) și

---

8 *Istoria sașilor transilvăneni și Biserici săsești fortificate.*

9 „Parte pentru/ în locul întregului”, expresie latinească însemnând că numele unei porțiuni (a unui obiect, loc, concept) cuprinde întreaga semnificație a acestuia.

10 „Transilvanie, țară binecuvântată”.

apoi strigă: „Să plece Kaiseru' Wilhelm, să plece Hindenburg!“ Este cerut drapelul național maghiar din școală și cel din primărie și li se dă foc, în huiduieli, în fața casei care i-a aparținut cândva lui Salamon Wecsi.

Fostul notar Sabin Savu își adună o trupă, vicenotarul Ion Cioran, un om mai în vârstă, înțelept și prudent, fuge, trupa ocupă primăria, oficiul primăriei este declarat demis și se alege unul nou: tânărul Savu Florea ca primar, ofițerul în rezervă Androne, viitor ginere al șefului de bandă, ca notar. Oricine are car se duce în pădure și își aduce lemne după pofta inimii. Această devastare a pădurii se va cunoaște și după zeci de ani ... *Și tot ce-i sfânt l-înghite hăul,/ Domnește duhul cel păgân,/ În locul celui bun e răul,/ Păcatu-i peste tot stăpân. / Primejdios e leul groaznic,/ Mai cruzi sunt colții tigrlui;/ Dar dintre toți, cel mai năpraznic/ E omu-n rătăcirea lui./ Vai celor care-n mâini stângace/ Dau torța orbului!*¹¹

Primesc o scrisoare scrisă în limba română, cu indicația ca în aceeași seară să trimit un porc tăiat și 20 de găleți de vin în fața școlii românești, că „dacă nu, apoi nu-i bine!“

Mă duc la Sebeș și mi-aduc un Mannlicher, un al doilea mi-l împrumută șeful Gărzii românești; fiul meu Siegfried, revenit cu bine de la școala de cadeți din Timișoara, primește una din puști, eu o iau pe cealaltă și suntem gata să ne apărăm puținul avut împotriva unor eventuali jefuitori. Am dormit multe nopți îmbrăcați, cu arma lângă noi. Afară în curte face de pază Michael Wagner, și el cu pușca încărcată. Pentru aceste servicii primește 300 de coroane. Nu am fost însă deranjați. Nici enoriașii mei nu sunt deranjați. Michael Martin Birk a fost, în schimb, în mare pericol. Se spusese despre el că s-ar fi referit defăimător la adresa românilor. Am intervenit pentru el pe lângă românii din fruntea obștii. Jefuitorii și-au descărcat atunci furia asupra moșierului Glück din Vințu de Jos. Întreaga moșie i-a fost distrusă. I-au luat peste trei sute de boi și aproape o mie de porci. În pivnițe se găseau circa șazeci de mii de litri de rachiu. Totul s-a furat, fantasticul parc agricol, cerealele, toate, nutrețul, mobilierul de interior, totul, totul a fost luat și dus. După ce au terminat cu bunurile mobile, hienele astea nesătute au început să smulgă acoperișurile. În fiecare zi, „întreprinzători” din sat plecau la jefuit și se întorceau seara, cu carele încărcate cu vârf. Declar aici în mod expres că sașii n-au fost implicați în devastarea moșiei Glück.

---

11 Citat din Fr. Schiller *Cântec despre clopot* din vol. *Cele mai frumoase poezii*, în românește de I. C. Mătăsaru, Editura Tineretului, 1958, p. 111.

Se pare, în schimb, că la jefuirea cazarmei din Sebeș ar fi participat și unii dintre ei.

Garda românească s-a instalat în sala de festivități a comunității evanghelice și în curând devine teroarea tuturor. „Rechiziționează” de la casele mai înstărite vinul pentru seara respectivă și apoi umblă prin sat piliți și trăgând cu pușca pe străzi.

La 1 decembrie 1918 se rechiziționează toate căruțele din sat, până la ultima, și se merge la Alba Iulia. Acolo are loc Adunarea Națională a românilor, unde se declară unirea cu România a Transilvaniei și a părților din Ungaria locuite de români.

La cererea Consiliului sașilor se înființează și aici un Sfat popular local, cu un comitet de nouă membri, al cărui președinte sunt ales eu. Organizăm o colectă specială pentru organizarea politică a poporului nostru sas și adunăm 5.360 de coroane, din care 5.000 le trimitem la centru.

1919

Pe data de 6 ianuarie merg la Mediaș ca reprezentant ales. Aici se declară unirea liberă a poporului sas cu corpul statal român. Evenimentele istorice ne-au obligat la un pas făcut „de bună voie”. Consecința nemijlocită a acestei decizii a fost încorporarea bărbaților apti de serviciu în armata română, cauzând nemulțumiri în rândul celor implicați. În perioada următoare, decizia de la Mediaș le-a fost imputată preoților: nu necesitatea politică ar fi impus-o, ci niște milioane ar fi determinat această schimbare de atitudine. „Preoțimea noastră a trădat și a vândut poporul”. Asta se declară *urbi et orbi* și, în parte, se și crede.

*Împotriva unor astfel de presupuneri ale spiritelor ignorante
Rămâne numai blestemul disprețului.¹²*

---

12 Citat, adaptat, după *Frivollii*, poezie de Nikolaus Lenau.

